

Miroslav Saniga

O prírode

veselo **i** vážne

Naše Slovensko

PERFEKT

Miroslav Saniga

O prírode veselo i vážne

Miroslav Saniga

O prírode veselo **i** vážne

Naše Slovensko

PERFEKT

Text © Miroslav Saniga
Photographs © Author´s archive, Perfekt´s archive
Illustrations © Juraj Martiška, Miroslav Saniga
Slovak edition © Perfekt 2014

O prírode veselo i vážne

Naše Slovensko

Autor textu: Miroslav Saniga
Fotografie: archív autora, archív vydavateľstva Perfekt
Ilustrácie: Juraj Martiška, Miroslav Saniga

Editorka: Magdaléna Gocníková
Jazyková redaktorka: Katarína Trgová
Grafická úprava a zalomenie: Juraj Martiška

Vydal Perfekt, a. s., Karpatská 7, 811 05 Bratislava,
ako svoju 696. publikáciu.
Rok vydania 2014
Prvé vydanie

Tlač: Tiskárna PROTISK, s. r. o., České Budějovice

Knihu si môžete objednať vo vydavateľstve PERFEKT, Karpatská 7,
811 05 Bratislava 1, fax: 02/524 99 788, e-mail: odbyt@perfekt.sk alebo kúpiť
na rovnakej adrese v Knihkupectve Vojtecha Zamarovského s 30 % zľavou.

Elektronickú verziu tejto knihy si môžete kúpiť na www.martinus.sk,
www.dibuk.sk, www.datart.sk a www.prestigio.sk.

ISBN 978-80-8046-689-3
www.perfekt.sk

Čo si o prírode na Slovensku nevedel

Slovensko patrí k malým európskym krajinám s veľkým prírodným bohatstvom. Poloha v samom srdci Európy robí z našej domoviny križovatku, na ktorej žijú rastliny a zvieratá zo všetkých svetových strán. Je to vďaka miernemu podnebiu a pestrému zloženiu pôdy. Na Slovensku vedci doposiaľ opísali približne 11 270 rastlinných druhov vrátane rias a viac ako 26 700 živočíšnych druhov vrátane bezstavovcov.

Kto žije vo vode a pri vode

Stojaté vody močiarov, rybníkov a vodných nádrží obsahujú menej kyslíka i oxidu uhličitého ako potoky. Darí sa tu plávajúcim rastlinám, ako je napríklad žaburinka menšia, kotvica plávajúca či lekno biele. Na dne kotví trst' obyčajná a pálka úzko-listá. Typickými rastlinami potokov a riek sú prameňovka a močiarka. Pri pobreží vyrastajú topole, duby, jasene, jelše a vrby.

Voda poskytuje priaznivé podmienky rybám, obojživelníkom a vtákom. Na Slovensku je rozšírený chov rýb v rybníkoch. Rieky sú domovom našej najväčšej ryby sumca západného, ale aj kapra obyčajného, pstruha potočného či hlavátky podunajskej. Čisté potoky sú útočiskom raka riečneho. Žije tu i viacero žiab – skokan hnedý, kunka červenobruchá a žltobruchá, ropucha bradavičnatá. Z vtákov sú na vodu naviazaní trasochvost horský, rybárik riečny, vodnár potočný, tiež kačice, potápky, čajky, trsteniariky, labute a bociany. Zaujímavými obyvateľmi vôd sú cicavce vydra riečna, ondatra pižmová a bobor vodný.

● Bocian biely

Kto žije v tráve

Lúky a pasienky sa využívajú ako pastviny pre dobytok alebo na kosenie. Horské lúky vo Veľkej a Malej Fatre či v Nízkych

Tatrách sú pestré na mnoho rastlinných druhov vrátane vzácných orchideí. Kvetný koberec tu na jar rozprestiera šafran Heuffelov, horec jarný, veternica narcisokvetá aj krasovlas bezbyľový a na jeseň jesienka obyčajná a horec brvitý.

Na kvety sú naviazané mnohé motýle (vidlochvost ovocný a feniklový, babočka admirálska), koníky (koník červenokrídly, lúčny, vrchovský) a kobyľky (kobyľka zelená, svrčivá, hryzavá), ako aj početná rodina mäkkýšov. Lúky a medze sú domovom viacerých druhov vtákov a plazov. Do diaľky zaznieva spev strakoša, pŕhlaviara, penice, škovránka poľného aj bublanie tetrova hoľniaka. Žije tu aj náš jediný jedovatý had vretenica severná a najväčší európsky plaz užovka stromová. Od nížin až do vysokohorských polôh sa vyskytujú jašterica zelená, múrová, krátkohlavá aj živorodá.

Kto žije v lese

Na Slovensku tvoria až 40 % územia lesy. Ako jedna z mála stredo-európskych krajín sa môžeme hrdiť aj prírodnými lesmi a pralesmi, do ktorých nezasiahol človek. Ich plocha dosahuje okolo 200 km². Výživnejšie pôdy na nížinách vyhovujú rôznym druhom dubov. Pod nimi rastie lieska obyčajná a baza čierna. Vyššie polohy osídľuje u nás

● Jelenica

najčastejšie rastúci buk lesný spolu s javorom horským. Pod stromami sa darí papradiam a lesným bylinám, ako sú prvosienky, konvalinky či črievičníky. Najnižšie poschodie lesa tvoria machy, lišajníky a huby.

V listnatom lese nájdeme mnoho živočíšnych podnájomníkov.

V korunách stromov býva hmyz živiaci sa listím, kvetmi a plodmi listnatých stromov. Tieto bezstavovce sú zasa potravou pre vtáky, ktorých tu žije okolo 80 druhov, najmä sýkorky, ďatle a sovy. Väčšina sa však na zimu odsťahúva do teplejších krajín. K našim známym lesným obyvateľom patrí jeleň lesný a veveřica stromová.

V chladnejších oblastiach prevládajú ihličnaté lesy, v ktorých rastie smrek obyčajný, jedľa biela, borovica lesná, limbová i kosodrevinová, ako aj smrekovec opadavý. Podrast smrekového lesa tvorí najmä čučoriedka obyčajná a papradie. V jesennom období ich dopĺňa mnoho druhov

húb – hrieb smrekový, rýdzik pravý, plávka zelenkastá.

V ihličnatom lese nebýva toľko živočíchov ako v listnatom. Ihličie je totiž pre zvieratá nejedlé. Na ihličciach a v dreve stromov žije hmyz, ako je lykožrút lesklý a smrekový, fuzáč smrekový, vrzúnik pralesový.

Typickým vtákom smrekového lesa je krivonos smrekový, ktorý sa živí semenkami smreka. Príbytok tu majú

● Vrchárka červenková

aj niektoré naše cicavce, najmä medveď hnedý, vlk dravý a rys ostrovid a ďalšie krásne zvieratká.

Kto žije v horách

Najvyššie štíty našich veľhôr Vysokých a Západných Tatier majú snehovú pokrývku až deväť mesiacov v roku. V týchto podmienkach dokáže prežiť len málokto. Rastie tu krovinová borovica kosodrevina. Za ňou nasleduje trávnaté pásmo s bohato zastúpenými kvitnúcimi rastlinami. Rastú vo formách hustých kobercov a vankúšov, aby dokázali zadržať teplo a vlahu. Ťažkým podmienkam sa prispôsobila dryádka osemľupienková, plesnivec alpínsky, prvosienka holá, lomikameň vždyzelený, chudôbka vždyzelená, iskerník ľadovcový aj soldanelka karpatská. Kvetinové porasty na najvyšších miestach ustupujú kamenistým plochám zarasteným lišajníkmi a machmi.

Na horských lúkach pod skalnými stenami a zrázmi sa hojne

● Jašterica živorodá

vyskytujú motýle, najmä očkáne. V skupom prostredí skál lieta jeden z najväčších stredoeurópskych motýľov jason červenoooký aj jeden z najpodivuhodnejších vtákov murárik červeno-krídly. Z dravých vtákov tu trvale žije len orol skalný, počas jari a leta aj sokol sťahovavý.

Najznámejším obyvateľom Vysokých a Nízkych Tatier je kamzík vrchovský tatranský a svišť vrchovský. Najvyššie končiare obýva aj veľmi vzácny drobný zemný cicavec hračák tatranský.

Kto žije s ľuďmi

Za posledných 5 000 rokov ľudia výrazne zasiahli do prírodného prostredia. Orná pôda pokrýva na Slovensku veľké plochy, na ktorých prežije len málo živočíšnych druhov. Neodmysliteľnou súčasťou tohto skúpeho prostredia sú vtáky škovránky poľné, čajky smejivé a cibiky chochlaté. Darí sa tu aj zajacom poľným a hrabošom poľným.

Mnohé rastlinné a živočíšne druhy vyhynuli, pretože ich životné prostredie padlo za obeť buldozéro. Žihľave dvojdomej však takéto zásahy neprekážajú. Sprievodcom človeka je vrabec domový, lastovička obyčajná a žltochvost domový. V parkoch počť najčastejšie sýkorky, brhliky a glezgy. Nevítaným obyvateľom záhrad je krtko.

Slovensko – bydlisko výnimočných rastlín a živočíchov

Rastliny a živočíchy, ktoré žijú len na jednom mieste na Zemi, voláme endemické. Najčastejšie sa vyskytujú vysoko v horách. Na Slovensku žijú vzácne druhy rastlín a zvierat vo Vysokých a Nízkych Tatrách, Veľkej a Malej Fatre, v Strážovských a Chočských vrchoch, v Pieninách, v Slovenskom krase aj Rudohorí či na Muránskej planine. Vhodné podmienky na rast jedinečných rastlín poskytujú aj oblasti Východoslovenskej nížiny a pôdy juhoslovenských nížin.

● Ďubník trojprstý

Vzácne rastliny

Karpatské endemity sú tie, ktoré sa vyskytujú v horskom prostredí. Patrí k nim bodliak laločnatolistý, cyklámen fatranský, chrastavec slovenský, lykovec muránsky, mak tatranský, ostrevka tatranská, poniklec sloven-

ský, prvosenka holá karpatská, soldanelka karpatská, stračia nôžka tatranská, hruštička karpatská, púpavec púpavový, trojštet brvitý, turica uhorská, žerušničník nebadaný, kostrava karpatská, materina dúška najkrajšia, večernica snežná, zvonček karpatský, lomikameň karpatský, starček drevkolistý karpatský, devätsil Kablikovej, chudôbka drsnoplodá, iskerník pahorský, kostihoj srdcovitý, kostrava pestrá, králik okrúhloolistý, kurička Kitaibelova, kurička kričkovitá, materina dúška karpatská, nevädza mäkká, očianka tatranská, prilbica moldavská, zvonček hrubokoreňový.

● Kurička biela

Panónske endemity sú tie, ktoré rastú v nížinách a piesčitých oblastiach Slovenska. Zastupuje ich astra soľnomilná panónska, astra sivá, chren veľkoplodý, jesienka piesočná, kozia brada vložkatá; klinček neskorý; limonka Gmelinova uhorská, pichliač krátkohlavý, poniklec uhorský, poniklec Zimmermanov, rozchodník Hillebrandtov, čermeľ bradatý, gypsomilka piesočná, klinček holý.

Vzácne živočíchy

Zo živočíchov sú karpatskými endemitmi napríklad fuzáč zemolezový, slizniak fatranský, chondrina tatranská, žiabronôžka Chirocephalus slovacus, chrobák Bryaxis monstrosotibialis, kováčik Athous silicensis. Medzi vzácných vysokohorských cicavcov Slovenska, ktorých nenájdeme nikde inde na svete, patrí voľne žijúci kamzík vrchovský tatranský a svišť vrchovský tatranský.

j a n u á r

Čo sa deje v januári?

• V našej prírode panuje pravá zimná nálada s dostatkom snehu a celodennými mrazmi. Ani najchladnejší mesiac roka však život v prírode nezastaví. Na snehovej pokrývke sa zrkadlia stopy zvierat, ktoré sa o seba musia postarať aj v nepriaznivom počasí.

- ▲ Trojkráľovú (6. 1.) zimu vlk nezožerie.
- ▲ Ak sa na Vincenta (21. 1.) vtáča z koľaje napije, ten rok mnoho vína sľubuje.
- ▲ Ak si na Vincenta (21. 1.) komár poletuje, statok aj slamenú strechu spotrebuje.
- ▲ Svätá Agneška (21. 1.) keď je láskavá, vypustí škovránka z rukáva.
- ▲ Na obrátenie svätého Pavla (25. 1.) medveď sa na druhý bok obráti.
- ▲ Ak vlci a líšky v januári vyjú, bude tuhá zima.
- ▲ Keď včely v januári vyletujú, to nedobry rok ohlasujú.
- ▲ Lepšie vidieť hladného vlka v poli ako gazdu v januári v košeli.

Významná udalosť v rodine medveďa

Koncom januára a začiatkom februára privádzajú na svet mláďatá ako jediné z cicavcov samice medveďa hnedého. Matka vrhne dve, zriedkavejšie tri veľmi slabo vyvinuté medvediatá, ktoré sú celý mesiac po narodení slepé. Mláďatá rastú veľmi pomaly a medvedica ich pridáva 4-6 mesiacov. Medvediatá zostávajú v opatere svojej matky až do tretieho roka života. Dve zimy s ňou prežijú v brlohu.

Medveď hnedý môže mať hmotnosť až 300 kg. Čerstvo narodené mláďa má hmotnosť len 0,5 kg a jeho dĺžka je iba 25 cm.

Spať či nespáť

Slovensko patrí do oblasti mierneho a studeného pásma. Zima je tu pre zvieratá najnepriaznivejším obdobím. S mrazivým počasím a nedostatkom potravy sa vyrovnávajú po svojom. Ľahšie to majú teplokrvné živočichy,

● Medveď hnedý

ktoré počas zimných mesiacov hibernujú, teda spia zimným spánkom. Telesná teplota niektorých cicavcov môže klesnúť až pod bod mrazu. Napríklad u netopierov až na $-8\text{ }^{\circ}\text{C}$. Takéto podchladenie pritom nespôsobuje zamrznutie, pretože telesné tekutiny zimujúcich zvierat tuhnú pri nižšej teplote ako voda.

Vtáky, ktorých organizmus má vysokú látkovú výmenu, si nemôžu dovoliť prespať 4-6 mesiacov ako cicavce.

U niektorých druhov operencov je však známa čiastočná hibernácia. Napríklad sýkorky počas chladných zimných nocí znižujú teplotu tela o $5-10\text{ }^{\circ}\text{C}$ a počas spánku sa zabalia do našuchoreného peria podobne ako plchy do chvosta.

Strašidelné kuny

Opustené hospodárske budovy či skládky odpadu sú rajom pre viaceré druhy živočíchov. Trvalým obyvateľom vidieckej chalupy v zime sa stáva kuna. Keď si prídu majitelia do chalúčky pod lesom oddýchnuť, čaká ich nemilé prekvapenie. Namiesto pokojného spánku zažívajú nočnú moru zo strašidiel na pôjde.

Keď majú totiž kuny medové týždne, škriekajú

Králik zlatohlavý s hmotnosťou len 5 gramov je najmenším vtáčím druhom v Európe. V mrazivom zimnom dni vydrží nažive bez potravy len jednu hodinu.

a naháňajú sa po povalách. Hlasy páriacich sa kún pripomínajú kvilenie. Po zásunbných týždňoch prídu na svet mláďatá. Tie sa zasa naháňajú a škrabocú celú noc a k odpočinku sa ukladajú až ráno. Striasť sa kuních podnájomnikov nie je vôbec ľahké.

Vykrmény jazvec

Nedostatok potravy v zimných mesiacoch riešia zvieratá rozlične. Niektoré sa v lete a na jeseň vykrmujú, aby si vytvorili dostatočné tukové zásoby na zimu. K takým patria napríklad medvede, jazvece či svište.

● Jazvec lesný

Na sklonku jesene je jazvec poriadne vykrmény. Keď sa však po polročnom zimnom spánku prebudí, je vychudnutý na nepoznanie. Počas zimného spánku, ktorý prečkáva v hlbokom bezvedomí, zhodí všetku nadbytočnú váhu. Na jar a v lete musí jazvec opäť nabrať prepotrebné kilogramy, ktoré mu dovoľia pokojne spať počas ďalších zimných mesiacov.

Píšik sedmospáčík

Les je domovom píšika lieskového. Podobá sa myši, má však veľké oči a huňatý chvost. Chvost slúži píšikovi ako padák pri preskakovaní z vetvičky na vetvičku, ale aj ako prikryvka počas zimného spánku. Prespí takmer pol roka.

Keď sa píšik počas letných a jesenných dní dobre vypasie, nájde si v strome búťľavinu alebo vtáčiu búdku.

Jazvec vedie dvojtvárny život. V letnom období priberá na váhe, počas zimného spánku zasa podstupuje odtučňovaciu kúru.